

Håpet er den største kraft på jord

Det kristne håpet i Svein Ellingsens salmer

Av Harald Hegstad

5. april i år døde salmedikteren Svein Ellingsen, mer enn 90 år gammel. Noen måneder før ble hans 90-års dåpsdag 13. oktober markert gjennom flere arrangementer. Ved ett av disse hadde jeg selv gleden av å holde et foredrag om teologien i Ellingsens salmer, et foredrag som senere ble trykket i Kirke og Kultur (Hegstad 2020). I artikkelen mener jeg å finne en viktig nøkkel til Ellingsens teologi i hans forståelse av det kristne håpet. Denne forståelsen av håpet er forankret i eskatologien, i tanken om at Guds rike en gang skal bryte gjennom i denne verden. Dette gudsricket er imidlertid ikke bare en fremtidig størrelse: I og med Jesu oppstandelse er denne virkeligheten på skjult vis til stede allerede her og nå. I denne artikkelen vil jeg reflektere videre over Ellingsens forfatterskap med utgangspunkt i håpsbegrepet.

Innledning

Selv om Ellingsen ikke var utdannet teolog, reflekterer salmene en dyptloddende teologisk forståelse. Etter mitt skjønn er han en av Den norske kirkes største teologer i nyere tid. Hans bidrag er originalt, men gjenspeiler samtidig viktige tendenser i samtidens teologi. Det er derfor ikke noen tilfeldighet at Ellingsen begynner å skrive salmer i samme tidsperiode som Jürgen Moltmann utgir sin *Theologie der Hoffnung* – «håpets teologi» (Moltmann 1964) – en bok som for alvor gjorde håpet til et sentralt tema i teologien.

Ellingsens viktigste bidrag ligger likevel ikke i de teologiske ideene i og for seg, men i den bruken han makter å gi dem i sin diktning. Her blir de en nøkkel til å fortolke grunnleggende menneskelige livserfaringer. Dette er

erfaringer som i stor grad henger sammen med dikterens eget levde liv (jf. Skeie 2009), men som samtidig er dypt allmennmenneskelige og som gir uttrykk for livsfølelsen i samtiden. Denne foreningen av teologi og levd liv i en fullendt poetisk form forklarer etter mitt skjønn den populariteten Ellingsens salmer har fått. Også i tiden som kommer vil Ellingsens forfatterskap fortsette å berøre.

Også fra en sjelesørgerisk vinkel er salmene en stor ressurs. De er i seg selv en gave til mennesker som strever med livets små og store problemer. Og de er en ressurs for sjelesørgeren, både når det gjelder å sette ord på livserfaring, og når det gjelder å formidle evangeliets ord inn i livet.

Med håpet som grunnleggende perspektiv

Før jeg går inn på håpsforståelsen mer i detalj, er det nødvendig å si litt om det eskatologiske perspektivet som preger teologien hos Ellingsen. Dette perspektivet blir særlig tydelig hvis en sammenlikner det med perspektivet i

**Her ligger håpet ikke i en
hinsidig himmel, men i noe
fremtidig, i noe som en gang
skal realiseres.**

mange eldre salmer. Her ligger håpet ofte primært i det hinsidige, i et liv etter døden i Guds himmel. Mens jordelivet er preget av synd og elendighet, er «himlen (...) alene av salighet full», synger Thomas Kingo (N13 [=Norsk Salmebok 2013] 466, v. 1). Det gjelder altså å holde ut i lidelsen – i håpet om at den ikke lenger skal finnes der opp hos Gud.

Den eskatologien vi finner i Ellingsens salmer, preges av et annet mønster: Her ligger håpet ikke i en hinsidig himmel, men i noe fremtidig, i noe som en gang skal realiseres. Og dette er et håp som ikke handler om å unnsnippe verden, men om at verden skal bli fornyet. Samtidig er den fremtiden som håper støtter seg på, ikke *bare* fremtid: I Jesus gjør det kommende gudsriket seg gjeldende allerede her og nå. Den kristne lever altså sitt liv i spenningen mellom et «allerede nå» og et «ennå ikke», der det som en gang skal skje, foregripes her og nå.

En salme der dette perspektivet kommer til uttrykk på en særlig fortettet måte, er «Herre, når din time kommer» (N13 510). Her pekes det på den ene siden mot Guds handling i fremtiden, til «Kristi dag» der Gud «kaller (...) oss ut av døden» og «mørket finnes ikke lenger» (v. 7). På den annen side konstateres det at gudsriket er nærværende i verden allerede nå. Det riket som en gang «stiger frem i lys og lovsang», er det riket som nå «er skjult i verden» (v. 2). Det er et rike som er «skjult som årer under jorden / skjult som vind i treets krone» (v. 3).

Fordi riket er skjult, er det gjenstand for tro: «Mens vi venter på din time, / tror vi på ditt rikes nærhet» (v. 3). Her er også forankringen til det kristne håpet, skapt av Den hellige ånd: «Her hvor alt vårt eget knuses, / hører

vi ditt ord og løfte. / Her hvor døden ennå hersker, / tenner Helligånden håpet
/ om å se deg som du er!» (v. 6).

Fra menneskelige håp til håpet fra Gud

Som i det siste sitatet, tegner Ellingsen ofte et temmelig mørkt bilde av tilstanden i denne verden («Her hvor døden ennå hersker»). Håpet er derfor et håp om forandring, om at mørket en dag skal vike for lyset. Det betyr ikke at det skapelsesteologiske perspektivet mangler. Det kommer for eksempel til uttrykk i Ellingsens mest kjente dåpssalme, som nettopp innledes med en henvisning til skaperverkets godhet: «Fylt av glede over livets under, / med et nyfødt barn i våre hender, / kommer vi til deg som gav oss livet.» (N13 586, v. 1). Den Gud som frelser, er den samme Gud som har skapt oss: «Fylt av undring er vi i din nærhet! Du som bærer verdensrommets dybder, / venter på de små og tar imot oss» (v. 3).

Håpet er derfor et håp om forandring, om at mørket en dag skal vike for lyset.

Det håpet om forandring som løftet om gudsrikets komme innebærer, står samtidig i kontrast til de rent menneskelige håp. «Så mange håp er døde», konstateres det i adventssalmen «Rydd vei for Herrens komme» (N13 9, v. 3), før blikket rettes mot ham som kommer.

Denne håpets kristologiske forankring kommer ikke minst kraftfullt til uttrykk i skriftemålssalmen «Kristus, du er alt mitt håp!» (N13 599). Her er det ikke den nød man påføres utenfra som er problemet, men menneskets «foranderlige sinn» som stadig vender seg bort fra målet, og «hver synd som i meg brenner» (v. 2). Gjennom tilsigelsen av syndenes forlatelse løses en fra synden og «tro og liv er gjenopprettet» (v. 3). Frelsen fra synden handler imidlertid ikke bare om tilgivelse i forensisk mening, men også om det som Paulus beskriver som å bli forent med Kristus (Rom 6). I Ellingsens ord heter det: «Du mitt liv lot sammenføye / med ditt eget, i min dåp» (v. 1). Dette er en forankring som ligger fast selv om man gjennom livet kan komme på avstand fra livskilden. I god luthersk ånd handler det ikke om å finne et nytt grunnlag for troen, men om å vende tilbake til dåpen: «Tro og liv er gjenopprettet, / fast forankret i min dåp. / Jeg kan syng, fri og lettet: / Kristus, du er alt mitt håp!» (v. 3).

Håp rimer på dåp

Forankringen i dåpen er ikke noe som er særegent for denne salmen. Ellingsens forfatterskap er nemlig preget av en sterk sakramental forankring der dåp og nattverd forstås som steder for Guds særlige nærvær. Denne sakramentale

forankringen har nær sammenheng med det eskatologiske perspektivet i salmene. Det som skjer i dåp og nattverd er nemlig et uttrykk for det kommende gudsrikets nærvær i verden, og dermed en foregripelse av den endelige frelse: «Du var nær oss i vår dåpsstund. / Du er nær ved nattverdbordet. / Dine gaver gir oss forsmak / på ditt rikets store måltid / når vi ser deg som du er!» (N13 510, v. 4).

At håp og dåp ofte nevnes sammen, henger altså ikke bare sammen med at det gir en fin anledning til enderim, men også at den saklige sammenheng er nær. Det ser vi for eksempel i en barnesalme som ikke er med i salmeboken, men som finnes – sammen med mange andre fine tekster – i samlingen *En bønn er gjemt i hjerteslagets rytme* (Ellingsen 2009, s. 143f.): «Alt som han har gjort for vår skyld, / har han gitt oss i vår dåp. / Vi får leve våre dager / fylt av takk og tro og håp!» (v. 7). Og i en dåpssalme for dåp av voksne heter det: «Det ord du taler til oss, / blir synlig i vår dåp, / din handling gjennom dåpen / er grunn for tro og håp!» (Ellingsen 2009, s. 159, v. 3). I en salme om kallet heter det: «Et ord har vi fått å gripe, / et ord fylt av kraft og håp, / det levende ord i verden / som møtte oss i vår dåp» (Ellingsen 2009, s. 152, v. 3).

Det er ikke vanskelig å se disse formuleringene som en luthersk dåpsforståelse her, der dåpens kraft nettopp er forankret i *Ordet* forstått som *løfte* (Hegstad 2019, s. 38–44). Som sakramentalt ord er dette Ordet et *virkekraftig* ord, det er et «levende ord i verden» som konstituerer «Guds handling gjennom dåpen». Som et virkekraftig løftesord er det nettopp «grunn for tro og håp».

Når Ordet har slik kraft, er det naturligvis også fordi Ordet dypest sett er Jesus Kristus selv.

Når Ordet har slik kraft, er det naturligvis også fordi Ordet dypest sett er Jesus Kristus selv. Håpet har dermed sin forankring i Jesus og hans oppstandelse. Dette kommer på en sterk måte til uttrykk i påskesalmen «Døden må vike for gudsrikets krefter» (N13 209). Her er håpet nettopp knyttet til oppstandelsen på den ene siden og dåpen på den andre: «Selv om vi føler oss svake i verden, / bærer vi i oss et grunnfestet håp: / Livets oppstandelse påskedagsmorgen, / underet, skjedde på ny i vår dåp» (v. 2).

Som i så mange andre salmer av Ellingsen klinger bibelske motiver og begreper med. I tanken om «et grunnfestet håp» hører vi i bakgrunnen ordet fra Peters første brev som inngår i både dåpsliturgi og gravferdsliturgi i Den norske kirke: «Lovet være Gud, vår Herre Jesu Kristi Far, han som i sin rike miskunn har født oss på ny til et levende håp ved Jesu Kristi oppstandelse fra de døde.» (1 Pet 1,3)

I salmen knyttes håpet både til det som en gang har skjedd i fortiden (oppstandelsen), og til det som skal skje i fremtiden: «Engang skal Gud få sin skapning tilbake. / Verden blir frigjort fra fiendens bånd» (v. 4). I nåtiden lever

vi en mellomomsituasjon der ondskapens krefter fortsatt råder, men samtidig lever vi i et håp som både er forankret i det som har skjedd, og det som en gang skal skje. At Jesus overvant døden på påskedag, betyr også at han er til stede her og nå, midt i livets vanskeligheter: «Du som var død, er vår Herre i dag! / Kristus, du lever og står ved vår side / her hvor vi rammes av jordlivets slag» (v. 1). På samme vis er de krefter som en gang skal frigjøre verden til stede allerede her og nå – og oppstandelsen blir derfor et perspektiv både for livet og for døden: «Døden må vike for Gudsrikets krefter! / Livet er gjemt i et jord-dekket frø. / Se, i oppstandelsens tegn skal vi leve. / Se, i oppstandelsens lys skal vi dø» (v. 5).

At Jesus overvant døden på påskedag, betyr også at han er til stede her og nå, midt i livets vanskeligheter

Det skjulte nærvær

Bruken av frø-metaforen er på mange måter typisk for hvordan Ellingsen oppfatter gudsrikets nærvær i denne verden, og dermed også for hvordan han fortolker det kristne håpet. Nærværet er et skjult nærvær og paradoksalt sterkest der alt håp synes ute. «Herre, du bor i mørket», heter det for eksempel i salmen «Noen må våke i verdens natt» (N13 738).

I salmen «Vær sterk min sjel» (N13 478) omtales Guds skjulte nærvær nettopp hos dem som strever og lider: «Hos dem som taper i sin strid, / er Herren skjult til stede» (v. 2). Vanskelighetene kan derfor forstås som modning, i påvente av at det hele skal snu: «Hold ut i prøvens stund og lid / de døgn du går i lære. / En dag til slutt / blir mørket brutt / av lyset fra Guds fremtid» (v. 1). «Se, mørket blir din modningstid! / Hold ut til natten vender!» (v. 3).

Den kristendomsforståelsen som Ellingsen representerer, ligger åpenbart milevidt fra en trosforkynnelse som hevder at bare du tror, så vil lidelsene og problemene ta slutt. I stedet hevder han at håpet og guds-nærværet er på sitt sterkeste midt i det som er vanskelig. Det betyr likevel ikke passivitet og resignasjon. Håpet handler ikke bare om noe rent fremtidig, men er en kraft her og nå. Det skjer ikke automatisk, men ved at man åpner seg opp for håpet og tror på løftet om Guds fremtid. «Gi håpet rom i denne tid, / hvor langt du enn er nede» (v. 2).

Håpet forteller oss at mørket ikke har det siste ord. «Mørket omkring oss er mørket før daggry», heter det i en julesalme (Ellingsen 2009, s. 72, v. 1). Den som håper, får del i Guds perspektiv, der mørket ikke bare er mørkt: «Mørket er ikke mørkt for Guds øye» (v. 3). Selv midt i mørket har håpet del i det lyset som kommer: «Håpet får gripe det kommende daggry! / Englenes

lovsang skal sprengre vårt mørke. / Se, her blant mennesker finnes Guds bolig. / Ingen er lenger alene på jorden» (v. 5).

Fordi håpet endrer perspektivet til den som håper, har det å håpe en verdi i seg selv, selv om det ikke umiddelbart fører til en løsning. I salmen «En tone skal stige fra livsdagens kveld» (N13 852) uttrykkes takknemligheten for å ha blitt ledet fra avmakt til håp: «Fra avmakt til håp har du ledet oss, Gud, / de dager vår livskraft var brutt. / Hver demring som opprant, bar i seg bud / om lyset som seiret til slutt» (v. 5).

Selv om håpet i siste instans handler om gudsríkets komme i fremtiden, er det ikke begrenset til det. Tvert om kan man håpe at vanskelige forhold kan vendes til det bedre også i rammen av et livsløp. I den nevnte salme ses det tilbake på slike omsving, tolket som uttrykk for Guds nådefulle inngripen: «Ja, vinter og frost ble beseiret av vår, / du fylte vårt hjerte med sang, / hvert år i vårt liv ble et nådens år / med overflod gitt oss i fang» (v. 6).

At håpet gjelder midt i det dypeste mørke, gjelder også i møte med døden. Det kommer ikke minst til uttrykk i salmen «Nå er livet gjemt hos Gud» (N13 872) som ble til med bakgrunn i datterens begravelse (Skeie 2009, s. 201). Fordi selv det tyngste kan overgis til Gud, kan også håpet lyse: «Nå er livet gjemt hos Gud. / Vi overgir alt til ham. / Håpet er tent i tyngste sorg. / Ingen er glemmt av Gud» (v. 1 og 5).

Kirken og verden

Håpet er ikke bare noe rent individuelt. I kirken kan den troende også finne et håpets fellesskap. I kirkesalmen «Du som favner alle slekter» (N13 540) tegnes kirken som et fellesskap som sammen får «følge troens vei / frem til livets mål hos deg» (v. 2). På denne veien minner Ånden oss stadig om vårt håp: «På vår vandring gjennom verden / taler Ånden til vårt hjerte / vi blir minnet om vårt håp, / daglig, inntil dødens dåp (v. 3). Også i salmen «Her er Guds hus, her er det reist en bolig» (Ellingsen 2009, s. 149) tegnes kirken og dens hus som et svar på menneskets behov for håp: «Og Gud som gav oss hjemstavn i sin kirke, / har sett vår hunger etter håp og trygghet. / Vi skal bli båret gjennom storm og stille» (v. 4). Det samme skjer i salmen «Vi ber deg, vår kirkes Herre», som er en salme ved kirkeinnvielse og kirkejubileum (Ellingsen 2009, s. 123). Her lyder følgende bønn for kirkehuset: «La huset hvor vi er samlet, / få være et tegn i verden, / et brohode for ditt rike, / en arne for håp og tro» (v.1).

En interessant side ved Ellingsens forståelse av håpet er at det heller ikke er noe rent menneskelig, men noe som gjelder hele skaperverket. I salmen «Alt som lever, alt som trues» (N13 720), skrevet allerede i 1977, representerer Ellingsen en økologisk bevissthet som på mange måter var forut for sin tid. Her framstilles håpet som et håp for hele den skapte verden: «Gud, du ser din skapnings lengsel / etter dagen du lar gry, / når det skapte, løst fra treldom, / skal se jorden født på ny. / O Herre, la håpet få leve i verden!» (v. 3).

Håpet er den største kraft på jord

Til slutt i denne artikkelen vil jeg stoppe ved salmen «Så mange håp blir brutt på denne jord» (Ellingsen 2009, s. 147). I denne salmen oppsummeres mange av de motivene jeg har redegjort for i denne artikkelen. Salmen innledes med en konstatering av de mange brutte håp og «hvor tunge våre kår kan være» slik at «vårt livsmot bøyes ned» (v. 1). En slik konstatering skal imidlertid ikke føre til fortvilelse, men tvert om være et utgangspunkt for å søke etter et håp som bærer: «Å, hjelp oss, Gud, å søke etter håp / i alt som skjer, i storm og motgangstider, / og holde fast på løftet i ditt ord: / at du vil være nær hos dem som lider» (v. 2). Håpet er altså forankret i løftet: Selv om det ikke alltid kan erfares, kan en likevel stole på at Gud er nær og vil lede oss igjennom: «Du er oss nær i våre nederlag; / i all vår trengsel er du midt i blant oss; / du møter oss med ditt oppreisnings ord, / og vi blir frigjort fra de bånd som bandt oss» (v. 3).

Håpet er altså forankret i løftet: Selv om det ikke alltid kan erfares, kan en likevel stole på at Gud er nær og vil lede oss igjennom.

Når det kan være grunn til å håpe midt i håpløsheten, har det i Ellingsens perspektiv ikke minst sammenheng med fellesskapet med Kristus i hans liv, død og oppstandelse. Han er den «som bærer korsets vekt / når byrden overstiger våre krefter» (v. 4). Og slik han gikk fra død til liv i oppstandelsen, skal vi «få høre den Oppstandnes røst / i gjennom alt som skjer, hva enn som hender, / og nåden som vi mottar, gir oss håp / når dagen demrer og når dagen vender» (v. 5).

Salmen får en mektig avslutning i det sjettede verset, der det pekes på håpets kraft midt i verden, midt i vår svakhet. Dette verset kan stå som en passende avslutning også på denne artikkelen.

Så mange håp blir brutt på denne jord

Så mange håp blir brutt på denne jord
Du ser hvor tunge våre kår kan være,
o Gud, hvor dypt vårt livsmot bøyes ned
når verdens uværskrefter er på ferde.

Å, hjelp oss, Gud, å søke etter håp
i alt som skjer, i storm og motgangstider,
og holde fast på løftet i ditt ord:
at du vil være nær hos de som lider.

Du er oss nær i våre nederlag;
i all vår trengsel er du midt i blant oss;
du møter oss med ditt oppreisnings ord,
og vi blir frigjort fra de bånd som bandt oss.

Å, må det skje ved Helligåndens hjelp
at vi i troskap følger Kristus etter
og blir hos ham som bærer korsets vekt
når byrden overstiger våre krefter.

Vi skal få høre den oppstandnes røst
i gjennom alt som skjer, hva enn som hender,
og nåden som vi mottar, gir oss håp
når dagen demrer og når dagen vender.

Ja, håpet er den største kraft på jord!
I all vår svakhet stråler troens glede,
og vi erfarer midt i verdens gru
at håpets krefter stadig er til stede.

Harald Hegstad

dr.theol., er professor i systematisk teologi ved MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn

Referanser

- Ellingsen, S. (2009). *En bønn er gjemt i hjerteslagets rytme: salmer gjennom femti år*. Oslo: Verbum
- Hegstad, H. (2019). *Dåpen: en nådens kilde*. Oslo: Verbum
- Hegstad, H. (2020). Riket som er skjult i verden: Teologien i Svein Ellingsens salmer. *Kirke og Kultur*, 125(1), 5–21
- Moltmann, J. (1964). *Theologie der Hoffnung: Untersuchungen zur Begründung und zu den Konsequenzen einer christlichen Eschatologie*. München: Kaiser
- Norsk salmebok 2013 [= N13] (2013). Stavanger: Eide
- Skeie, E. (2009). *Svein Ellingsen: en livsfortelling*. Oslo: Verbum